

Сабура С.О.

*здобувач кафедри права інтелектуальної  
та патентної юстиції*

*Національний університет «Одеська юридична академія»*

## ГЕНЕЗА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБОЮ СУБ'ЄКТИВНОГО ПРАВА НА ТВОРЧІСТЬ

**Постановка проблеми.** В сучасному світі однією з головних суспільних цінностей постає творча діяльність людини, що обумовлено нарощуванням важливості такого ресурсу, як інтелектуальний потенціал, на відміну від традиційних матеріальних ресурсів. Саме ті соціальні групи та особистості, які будуть відноситись до творчих генераторів знань, на думку Е. Тоффлера, будуть відігравати в майбутньому роль структурного детермінатора у сфері соціального управління суспільним життям [1].

**Стан дослідження.** Досить значна кількість науковців сучасності і минулих років досліджували свого часу процес історичного становлення права на творчість. Серед них слід виділити імена В. Авдєєва, В. Валле, В. Веінке, С. Лисенкова, І. Литвинчука, Т. Мілова, Н. М. Опольської, І. Романюк, Д. Шапорєва, Г. Шершеневича та ін.

**Метою статті** є генеза правового регулювання реалізації особою суб'єктивного права на творчість.

**Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.** Виходячи з аналізу пам'яток права, а також результатів творчої діяльності IV–I тисячоліття до н.е. Н.М. Опольська робить висновок, що «правове регулювання творчої діяльності в стародавніх державах Месопотамії та Стародавньому Єгипті відбувалось на основі звичаїв, обрядів і табу» [2, с. 34]. В той же час розвиток права на творчість у стародавніх державах Месопотамії IV–III тисячоліття до н.е. авторка поділяє шумерський і вавилонський періоди.

При цьому шумерський період характеризується розумінням творчості як божественної влади, яка не притаманна людині і монополізацією жрецтвом наукових знань. У письмових пам'ятках права державних утворень Месопотамії були відсутні згадки про творчість як вид діяльності людини. «Закони Урукаґіні (XXIV ст. до н. е.), Закони Ур-Намму (XXI ст. до н. е.), Закони Білалами (XX ст. до н. е), фрагменти яких збереглись до нашого часу, не містять жодної згадки про творчу діяльність» [2, с. 32].

В Законах Хамурапі, які відносяться до вавилонського періоду, містились норми щодо гарантування оплати праці, що говорить про певну оцінку творчих здібностей людини.

На відміну від інших державних утворень у Стародавньому Єгипті творчість вже не була виключно привілеєм богів. Люди, які займались тим чи іншим ремеслом і проявляли творчі здібності переважно мали високий соціальний статус, але про творчість як окремий вид діяльності мова не йшла. Як зазначає Н.М. Опольська, «творчість у сфері наукової діяльності була повністю під контролем жерців, трималась у секреті з метою підтвердження надприродних здібностей жрецтва» [2, с. 34].

Адам Мур в Стенфордській філософській енциклопедії вказував, що правовий захист інтелектуальної власності сягає корінням до Стародавньої Греції і навіть більш ранніх часів [3, с. 124]. Одним з перших відомих письмових джерел про захист інтелектуальної власності є документ, створений 500 р. до н.е., в якому кухарям грецької колонії Сіба-

рис було надано багаторічну монополію на створення окремих кулінарних делікатесів.

Н.М. Опольська зазначає, що саме у Стародавній Греції творча діяльність стала виступати одним з основних прав людини і втратила монополію жреців [4, с. 12-13]. Вона поділялась на художнє ремесло та літературну власність.

Правові джерела дають підстави стверджувати, що зміст права на творчість становили такі правомочності, як: можливість особистого авторства та його захист; становлення права на пріоритет авторства; право на цілісність та недоторканість твору; право на свободу від обмежень жрецтва у творчій діяльності; належність права на перше видання твору автору і можливість його передачі у спадок, якщо автор за життя не встиг видати твір; поява поняття «літературна власність»; відсутність у автора виключних прав на поширення та використання твору [4, с. 12-13].

Поява особистого авторства у Стародавній Греції за версією С. Аверинцева пов'язана з тим, що воно вперше вийшло з тотожності архаїчного поняття авторитету. За версією С. Аверинцева на етапі становлення авторської грецької літератури багато хто з грецьких поетів надмірно захоплюється надією на силу особистого імені як магічного знаку літературної власності [5, с. 94-95]. Підтвердженням цьому є назви літературних творів того часу як наприклад, «Послання Птаххотепа», «Байки Езопа». В подальшому перевага стала надаватись особливостям літературної манери і вилучення з назви творів імені автора.

Саме в античній Елладі з'являється феномен авторської літератури – поетів і філософів починає турбувати питання особистого визнання. Якщо давньосхідні тексти або анонімні, або приписані якомусь легендарному персонажу, то в Греції до питань «копірайту» підходять з великий педантичністю.

Навіть якщо за життя автор не встиг сам підготувати до видання свої твори, він в заповіті називав осіб, які повинні були зробити це [6, с. 7].

Засудження практики зовнішніх інтелектуальних надбань для класичної Греції було нехарактерним. Разом з тим, Геракліт, вважаючи її хибною і навіть згубною для самої суті істини, різко критикує Піфагора за привласнення чужих думок: «Піфагор, Мнесарха син, більше всіх людей на світі займався вченими розвідками і, вибравши ці твори, видав за свою власну мудрість шахрайство» [7, с. 152].

«Філострат звинувачував Софокла в запозиченнях з трагедій Есхіла, а Есхіла - в запозиченні з творчості Фриніха» [8, с. 8].

Про появу поняття «літературної власності» свідчить сформована практика претензій на авторство та його визнання. Втім, як зауважив Г.Ф. Шершеневич, і самі автори не володіли в ті часи яким би то не було ясным уявленням про авторське право, свої немайнові права [9, с. 76]. Підтверджуючи свою тезу, професор Шершеневич навів як приклад фрагмент із Марциала: «Йдуть плітки, Фідентін, ніби ти, читаючи мої вірші, видаєш їх за свої; якщо ти хочеш залишити їх за мною, я пришлю тобі даром; якщо ж ти хочеш, щоб вони були твоїми, купи їх – вони вже не будуть моїми» [9, с. 76].

Разом з тим у Марциала зустрічаються і епіграми, що викривають плагіат, що вказує на те, що античним мислителям вже було знайоме поняття авторства: «У книги мої, Фідентін, ти одну лише сторінку додав, Але закарбувалися в ній риси твої з яскравістю повною, І викривають вони, що все інше вкрав ти... Так, коли пісня солов'я розливається в гаю афінському, Криком сорока своїм спотворює чуливі співи. Написи мені не потрібні; не потрібен віршам моїм месник. Ось перед тобою сторінка твоя і кричить тобі: злодій ти» [10].

О.А. Матвейчев вказує, що звинувачення в плагіаті могло спіткати слухача піфагорейської школи, якщо таємне знання було винесено ним за межі гуртка і оприлюднено [11, с. 193]. Але набагато більшим проступком було саме його розголошення, тим більше в письмовому вигляді. За це винному загрожувало вигнання. Так вчинили, напри-

клад, піфагорійці з одним з найбільш впливових членів громади Гіппасом, а пізніше – з «викритим в плагіаті» Емпедоклом.

Думка про те, що вік авторського права обчислюється тисячоліттями і що право авторів контролювати відтворення свого твору існувало завжди. До найбільш відомих і яскравих суджень з означеного питання відносяться зокрема зауваження В. Веінке, який писав, що «запозичення чужого твору ще в давні часи розглядалося як морально хибне, а спотворення творів засуджувалося суспільною думкою в античних Греції та Римі, а ще набагато раніше і в Індії» [12, с. 15].

В Римі в класичну епоху, за словами І.А. Покровського, поема, написана на чужому письмовому матеріалі, або картина, намальована на чужій дошці, належали не поетові або художнику, а власнику писального матеріалу або дошки [13, с. 133].

Можна стверджувати, що лише у XIV – XVII ст. в Європі з'являються закони, що охороняють права творчості. У той час гільдіям, або об'єднанням, ремісників різних галузей органами державної влади надавалися повноваження щодо здійснення контролю за галузями промисловості, а також напрямків їх діяльності [3, с. 125].

На думку Сайбу Форемена, зародження авторського права у більшості європейських держав відбулося в результаті прагнення здійснювати регулювання і контроль з боку держави за результатами діяльності ремісників, а саме – друкарів [14, с. 79]. Багато дослідників перші нормативно-правові акти, що стосуються питань авторського права, пов'язують з системою привілеїв у Венеції [15, с. 711].

У 1332 р. Венеціанська Республіка заснувала спеціальний фонд і перерахувала кошти з нього особі на ім'я Бартоломео Верде, який обіцяв звести вітряк, на що йому було встановлено термін шість місяців. Ця людина, імовірно, була тоді єдиною особою, яка володіла відповідними знаннями, необхідними для побудови такої споруди, і держава сподівалося таким чином поширювати ці знання.

Така фінансова допомога була однією з ранніх форм визнання нових ремесел [15, с. 714]. Однак в системі гільдій таке визнання здійснювалося іншим чином. Той, хто пропонував нову технологію, повинен був, в першу чергу, мати спеціальні права для того, щоб порушувати встановлені гільдіями монополії, щоб робити, продавати або використовувати новий винахід. Такі спеціальні права називалися привілеями та надавалися і відзивалися державою, яка визначала корисність нових винаходів [15, с. 714]. Новизна винаходу була потрібна, але куди більш значущою була його корисність. Затвердження винаходу здійснювалося не за допомогою подачі відповідної заяви у державну установу, а за допомогою його фактичного використання. Першим отриманим у Венеціанській Республіці патентом був патент Джона Шпейера, німецького друкаря, у 1469 р., який передавав йому виняткові права на твір [15, с. 715].

В якості одного з перших нормативно-правових актів, що стосуються захисту прав авторів, можна назвати акт, виданий Флорентійською Республікою 19 червня 1421 року для захисту прав відомого архітектора Філіппо Брунеллески. Зазначений нормативно-правовий акт не тільки визнавав права авторів і винахідників на результати їх інтелектуальної праці, але також став стимулом для розвитку інституту інтелектуальної власності в Європі [16].

Охорона прав винахідників розпочалася вперше у Венеціанській республіці. 19 березня 1474 року там було прийнято закон про монопольне право автора на використання свого винаходу протягом 10 років.

Фактично можна стверджувати, що саме в період Епохи Відродження відбувся прогресивний переворот у сфері розвитку права на творчість у країнах Європи. Зміни, що відбувались були пов'язані з розвитком освіти, торгівлі, винайденням техніки друку Й. Гутенбергом у 1440 р. За визначенням М.Лютера період відродження був другим визволенням людини від інтелектуальної п'явки.

Відродження в Англії розпочалось пізніше, ніж в інших країнах Європи. Розвиток права і свободи творчості в Англії тісно пов'язувалося з діяльністю гільдії «Високоповажна компанія видавців і книготорговців» (Worshipful Company of Stationers and Newspaper Makers, відома також як Stationers' Company), заснованої в 1403 р [17, с. 126]. Саме гільдія купувала у письменників і поетів авторські рукописи і отримувала довічну монополію на друк. Автори, які не мали права набуття членства у гільдії, були позбавлені права друкувати свої твори та не отримували роялті за продані книги. Діяльність об'єднання книговидавців характеризувалась двома особливостями: «по-перше, авторське право виникало з акта, встановленого державою, а не як природне право автора; по-друге, воно супроводжувалося створенням монополії, суть якої полягала в тому, що книговидавці могли вільно встановлювати ціни на книги без урахування цін на ринку» [18, с. 25].

Королівською хартією від 4 травня 1557 р. «Високоповажній компанії видавців і книготорговців» було надано виключні привілеї на книгодрукування й книготоргівлю в країні. Лише члени гільдії мали право на видавництво книг. Всі видання проходили світську та духовну експертизу.

Декретом від 14 червня 1643 р. парламент Англії запроваджував зазначення на кожному примірнику твору назву видавництва, ім'я автора або замовника. Крім того, саме цим декретом «Високоповажну компанію книговидавців і книготорговців» уповноважувалась аналізувати твори та надавати дозвіл на їх друк, боротись з видавцями, які друкують твори без дозволу, шляхом знищення обладнання, рукописів й примірників творів, взяття під варту осіб, які порушують декрет.

Опольська Н. М. [17, с. 128] відстоює думку, що «саме Дж. Мільтон заклав концепцію свободи творчості в підвалини англійської буржуазної ідеології. В. Валле вказує, що між Дж. Мілтоном і видавцем С. Сіммонсом було укладено письмову угоду про опублікування

твору «Утрачений рай» [18, с. 25]. Це перший письмовий авторський договір, який було укладено між автором та видавцем, хоча його зміст не зберігся.

«Високоповажна компанія книговидавців і книготорговців» майже 137 років утримувала монополію на книговидання і фактично розбудувала свою систему авторського права видавців (Stationer's Copyright) відповідно до якої після опублікування твору саме видавцю належало виключне право на твір. Однак у 1695 р. парламент Англії не продовжив дію Акта про цензуру 1662 р. та привілеї «Високоповажної компанії книговидавців і книготорговців», політика якої все більше викликала обурення у суспільстві творчих, прогресивних людей того часу, зокрема, Дж Локка.

В Англії, як і у Венеціанській Республіці, спочатку новизна винаходу не була необхідною умовою, оскільки метою надання виняткових прав було впровадження нових ремесел незалежно від того, чи були вони новими поза межами Англії [19, с. 13]. У 1709 р був прийнятий Статут Королеви Анни «Акт про заохочення вченості шляхом наділення авторів і покупців правами на копіювання друкованих книг на вказаний період часу», який забезпечив законний захист прав на книги та інші твори. Цей Статут розглядається як один з перших нормативно-правових актів, що встановили концепцію, відповідно до якої автор твору був власником авторських прав на нього [20]. Крім того, Статутом було встановлено строк дії авторських прав на друковані книги, який становив 21 рік [21, с. 82].

В один час з розвитком авторського права в Англії в XVI – XVIII ст. також відбувалося зародження авторського права і у Франції, концепція якого відрізнялась від англійської. Вперше виключне право на публікацію своїх робіт отримав від короля Генріха II Гійом Морлі у 1551 р, який був його лютнистом. Крім того, за допомогою цієї системи привілеїв король також надав монополії видавцям і ввів систему цензури. Термін дії таких привілеїв був вельми коротким і становив не

більше десяти років. Після закінчення зазначеного терміну твір переходив до національної спадщини. У 1566 р був виданий Ордонанс Мулена, який став першою законодавчою спробою у сфері авторського права у Франції. Ордонанс стосувався накладення на книгопродавців і видавців обов'язків щодо отримання відповідних патентів, однак не містив вказівок на авторів творів [21, с. 32-33].

У французькому Декреті Установчих зборів 1789 р. містилась норма відповідно до якої все, що автор відкриває для публіки, стає суспільною власністю. Пізніше (1791 р. і 1793 р.) були прийняті два закони, які вперше в «історії гарантували захист усіх форм творчості (літературного, драматичного, музичного, образотворчого) при відтворенні усіма відомими тоді методами» [22, с. 8].

Важливим етапом розвитку теорії інтелектуальної власності стала пропріетарна концепція, або теорія промислової власності. Основні принципи цієї теорії були сформовані С. Буфлером у своєму виступі на Національних Зборах французького революційного уряду з приводу ухвалення патентного закону. «Буфлер обґрунтовував тезу про те, що власник патенту не володіє жодними виключними правами і не створює монополії, адже його право на результат власної інтелектуальної діяльності є природними і беззаперечними, оскільки зумовлюються працею, що належить до головної форми привласнення» [23, с. 41-42]. Таким чином, доводилась подібність права інтелектуальної власності речовому праву. С. Буфлер наголошував, що виключні права інтелектуальної власності виступають специфічним правом власності, і

для отримання відповідної правової охорони винахідник укладає з суспільством певну угоду, після чого отримує патент і набуває певних додаткових майнових прав.

З принципу, закладеного у французькому патентному законі 1791 р., випливало кілька важливих засад: «1) будь-який творчий результат визнавався об'єктом права власності; 2) винаходом визнавався творчий результат у будь-якому виді доцільної діяльності людини за умови його відповідності вимогам закону; 3) держава гарантувала охорону прав творця шляхом видачі охоронного документа – патенту; 4) запроваджувалася обов'язкова державна реєстрація винаходів попередньою експертизою заявки по суті» [24, с. 217-218].

Французький патентний закон визнавав патент, виданий у Франції, недійсним, якщо цей же запатентований у Франції винахід після цього патентувався за кордоном. Винахідниками визнавалися навіть ті особи, які лише запозичували зарубіжну техніку.

Звичайно, що і в інших країнах Європи слідом за Англією і Францією були впроваджені положення авторського права.

**Висновки.** Навіть побіжний аналіз історії становлення правового регулювання можливості реалізації особою права на творчість свідчить про те, що ця історія нараховує не одне сторіччя і право на творчість захищалося на різних етапах історії по-різному. Найбільші можливості реалізації і здійснення такого права співпадають з тими історичними етапами у розвитку людства, на яких воно добилося утвердження політичних, економічних і соціальних прав людини і громадянина.

### Анотація

Історія появи того чи іншого явища, інституту, а як і наслідок, правовідносин не може не викликати у правознавця жвавого інтересу. Кожен предмет має свою історію появи. Без розгляду такої історії неможливий корисний рух вперед, до розвитку.

Етапи розвитку та появи реалізації суб'єктивного права на творчість стає дедалі цікавішою та важливою для науковця. Великі амбіції деяких авторів, і, навпаки, повна відсутність амбіцій, змушує регулювати авторські права таких суб'єктів та окреслювати можливості в реалізації суб'єктивного права на творчість.

Не тільки цікавим, але і корисним буде розгляд основних правил взаємодії авторів та користувачів авторських прав, а також взаємодії між автором та державою, що відбувалася у древні часи, в період існування зниклих, але історично важливих держав.

«Літературна власність», «плагіат» – поняття, які існували в древні часи. Визнання «літературної власності» мало вже тоді неабияке значення та породжувало низьку норм законодавства, щодо врегулювання авторських правовідносин. Важливу роль у законодавчому врегулюванні питань авторського права завжди відіграє держава, що створює відповідні державні інститути.

Вже в стародавні часи починали визнавати як майнові так і немайнові права автора. Ще в стародавні часи запроваджувалася обов'язкова державна реєстрація винаходів попередньою експертизою заявки по суті.

Завдяки винахідникам та творцям кожна держава могла, по-суті, отримувати подальший розвиток не тільки у творчій діяльності, а і у винахідницьких процесах, що завжди ставило таку державу на вищий рівень. Тому надання юридичного захисту авторам та винахідникам було не тільки потребою, а і обов'язком держави, адже це створювало гарні умови та юридичну захищеність таким авторам. Це, в свою чергу, сприяло появі нових «творів».

Стародавній досвід інших держав та процес становлення авторського права є невід'ємною частиною уваги науковців зі всього світу та найважливішим джерелом трансформації нових потреб людства.

**Ключові слова:** літературна власність, плагіат, винахідник, творчість, врегулювання.

### **Sabura S.O. Genesis of legal regulation of personal exercise of subjective right to creativity Summary**

The history of the emergence of a phenomenon, institution, and as a consequence, legal relations can not but arouse a keen interest of the lawyer. Each item has its own history of appearance. Without consideration of such a history, a useful movement forward, towards development, is impossible.

The stages of development and emergence of the realization of the subjective right to creativity is becoming more and more interesting and important for the scientist. The great ambitions of some authors, and, conversely, the complete lack of ambition, forces to regulate the copyright of such subjects and to outline opportunities in the realization of the subjective right to creativity.

Not only interesting, but also useful to consider the basic rules of interaction between authors and users of copyright, as well as the interaction between the author and the state, which took place in ancient times, during the existence of extinct but historically important states.

"Literary property", "plagiarism" – concepts that existed in ancient times. The recognition of "literary property" was already of great importance at that time and gave rise to low norms of legislation on the settlement of copyright relations. An important role in the legislative regulation of copyright issues is always played by the state, which creates the relevant state institutions.

Already in ancient times began to recognize both property and non-property rights of the author. In ancient times, mandatory state registration of inventions was introduced by preliminary examination of the application on the merits.

Thanks to inventors and creators, each state could, in fact, receive further development not only in creative activities, but also in inventive processes, which always put such a state at the highest level. Therefore, providing legal protection to authors and inventors was not only a need but also a duty of the state, as it created good conditions and legal protection for such authors. This, in turn, contributed to the emergence of new "works".

The ancient experience of other countries and the process of copyright formation are an integral part of the attention of scholars from around the world and the most important source of transformation of new human needs.

**Key words:** literary property, plagiarism, inventor, creativity, settlement.

**Список використаних джерел:**

1. Тоффлер, Елвін. Третя хвиля / Е. Тоффлер ; Пер. з англ. А. Євси за ред. В. Шовкуна. К.: Вид. дім «Всесвіт», 2000. С. 475. Режим доступу: [http://1576.ua/uploads/files/7231/%D0%95%D0%BB%D0%B2%D1%96%D0%BD\\_%D0%A2%D0%BE%D1%84%D1%84%D0%BB%D0%B5%D1%80\\_%D0%A2%D1%80%D0%B5%D1%82%D1%8F\\_%D1%85%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D1%8F.pdf](http://1576.ua/uploads/files/7231/%D0%95%D0%BB%D0%B2%D1%96%D0%BD_%D0%A2%D0%BE%D1%84%D1%84%D0%BB%D0%B5%D1%80_%D0%A2%D1%80%D0%B5%D1%82%D1%8F_%D1%85%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D1%8F.pdf)
2. Опольська Н. М. Особливості розвитку права на свободу творчості в країнах Стародавнього. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки.* 2015. Вип. 6(1). С. 31-34.
3. Понкин И.В. История развития права интеллектуальной собственности. Первые нормативные правовые акты, касавшиеся вопросов авторского права. *Вестник РУДН. Сер.: Юридические науки.* 2013. № 3. С. 124-129.
4. Опольська Н. М. Становлення права на свободу творчості у Стародавній Греції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія: Юриспруденція. 2015. Випуск 18(1). С. 11-13.
5. Аверинцев С.С. Риторика и истоки европейской литературной традиции. М.: «Языки русской культуры», 1996. С. 448.
6. Вишневецкий Л.М., Иванов Б.И., Левин Л.Г. Формула приоритета. Возникновение и развитие авторского и патентного права. Ленинград: Наука, 1990. С. 205.
7. Лебедев А.В. Логос Гераклита. Реконструкция мысли и слова (с новым критическим изданием фрагментов). СПб., 2014. С.533.
8. Литвинчук И.Л. История экономико-правового регулирования отношений интеллектуальной собственности. *АНТРО.* 2014. № 1 (14). С. 7-16.
9. Шершеневич Г. Ф. Авторское право на литературные произведения. Казань, 1891. С. 313.
10. Марциал. М.В. Хрестоматия по античной литературе. Режим доступу: [https://lib.misto.kiev.ua/ROEEAST/MARCIAL/marzial1\\_1.dhtml](https://lib.misto.kiev.ua/ROEEAST/MARCIAL/marzial1_1.dhtml).
11. Матвейчев О. А. Плагиат Древней Греции. *Социально-гуманитарные знания.* 2018. № 1. С. 188-202.
12. Веинке В. Авторское право. Регламентация, основы, будущее. М.: Юридическая литература, 1979. С. 232.
13. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. М., 2001. С. 354.
14. Foreman S. Copyright Law: World Study, 2012.
15. Prager F.D. History of Intellectual Property From 1545 to 1787. *Journal of the Patent Office Society.* 1944. № 26 (11). P. 711-760. Режим доступу: <http://www.compilerpress.ca/Library/Prager%20History%20of%20IP%201545-1787%20JPOS%201944.htm>.
16. Moore A., Kenneth Einar Himma. Intellectual Property. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2011 Edition).* Режим доступу: <file:///C:/Users/%D0%A1%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B0/Downloads/SSRN-id1980917.pdf>.
17. Опольська. Н. Развитие права на свободу творчості в Англиї (XIV – XVII ст. *Підприємництво, господарство і право.* 2016. № 3. С. 126-130.
18. Валле В. Спадок Джеймса I та королеви Анни: охорона інтелектуальної власності у часі й просторі. К.: Дух і літера, 2010. С. 216.
19. Graham Dutfield. Intellectual Property Rights and Development: Policy Discussion Paper [Draft]. *UNCTAD/ICTSD.* 2002. Режим доступу: [https://www.iprsonline.org/unctadictsd/docs/policypaper\\_sept02.pdf](https://www.iprsonline.org/unctadictsd/docs/policypaper_sept02.pdf).
20. Статут королеви Анни. Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82\\_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BB](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BB)

%D0%B5%D0%B2%D0%B8\_%D0%90%D0%BD%D0%BD%D0%B8#:~:text=%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82%20%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%B2%D0%B8%20%D0%90%D0%BD%D0%BD%D0%B8%20%E2%80%94%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B8%D0%B9%20%D0%B2,%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82%20%D1%96%20%D0%B1%D1%83%D0%BB%D0%BE%20%D1%83%D1%85%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BE.

21. Foreman S. Copyright Law: World Study. Delhi: University Publications, 2012.
22. Свечникова И. В. Авторское право. Издательство: Дашков и Ко, 2009 г. С. 208.
23. Михальський О. О. Адміністративно-правова протидія правопорушенням у сфері інтелектуальної власності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Суми, 2017. 254 с.
24. Романюк І. М. Етапи становлення системи охорони права інтелектуальної власності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. Вип. 2. С. 213-222.